

22. ДАЗО. – Ф.Р. – 1456, Оп.1, Од.з.611.
23. ДАЗО. – Ф.Р. – 3055, Оп.2, Од.з.2.
24. ДАДО. – Ф.Р. – 2311, Оп.1, Од.з.10.
25. ДАДО. – Ф.Р. – 2480, Оп.1, Од.з.5.
26. ДАЗО. – Ф.Р. – 1636, Оп.1, Од.з.2.
27. ЦДАВО. – КМФ – 8, Оп.1, Од.з.6.
28. ДАДО. – Ф.Р. – 2311, Оп.2, Од.з.36.
29. Нагайко Т. Ю. Життя селян на окупованій території України в роки Другої світової війни / Т. Нагайко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей [від. ред. О.Є. Лисенко] – К., 2008. – Вип. 11. – С.148 – 165.

Handrabura N. Ya. Realization of financial occupying in village in the General region “Dnepropetrovsk” (1941-1944)

Maintenance and consequences of German occupation military and civil authority predatory in the Ukrainian village is analyzed in the article. Tax politics of Nazis is reflected that operated within the limits of Reichkommissariat “Ukraine” from the second half 1941 to beginning 1944. It is shown conditions that the population of Dnepropetrovsk Region were brought after introduction of tax invaders from commodity, from a salary, head tax and the tax on domestic animals, house and row of other forms of robberies were introduced of the administrative collections property, fines and confiscations insurance entered through the system of valid for one occasion. It is was shown the separate aspects of politics exploitation of peasantry by Nazis which created support of Ukrainian auxiliary bodies of power.

Key words: Reich commissariat “Ukraine”, Nazis, occupation, a tax.

Гандрабура Н. Я. Реализация оккупационной финансовой политики в селе в генеральном округе “Днепропетровск” (1941–1944 гг.)

В статье анализируются содержание и последствия грабительской деятельности нацистов в украинском селе. Освещено денежную налоговую политику оккупационных властей, действовавшую в пределах рейхскомиссариата “Украина”. Показано условия, в которые попало местное население после введения оккупантами налога с товарооборота, с заработной платы, подушного и налога на домашний скот, дом и ряд других форм ограблений введенных через систему разовых административных сборов, страхование имущества, штрафов и конфискации.

Ключевые слова: рейхскомиссариат “Украина”, нацисты, оккупация, налоговая политика.

УДК 94:314.156.5(=411.16)

Н. С. Івчик

ГОЛОКОСТ У ГЕНЕРАЛ-КОМІСАРІАТІ “ВОЛИНЬ-ПОДІЛЛЯ”

У статті розкрито перебіг геноциду євреїв в одній з адміністративних одиниць на окупованих нацистами територіях – генерал-комісаріаті “Волинь-Поділля”. Автор визначає тенденції Голокосту на цих територіях: запровадження системи дискримінації євреїв, які супроводжувалися першими розстрілами жертв, їх концентрація у гетто, доведення євреїв до стану фізичного та психологічного виснаження. На другому етапі, який розпочався наприкінці літа – на початку осені 1942 р., масові розстріли стають системними. На думку автора, це свідчить про те, що винищення жертв у генерал-комісаріаті “Волинь-Поділля” було складовою нацистського варіанту “остаточного розв’язання єврейського питання”.

Ключові слова: євреї, Голокост, генерал-комісаріат, вбивця, жертви.

Голокост на теренах України – одна з тем, яка вже кілька десятиліть вивчається вітчизняними науковцями. Такі дослідження сприяють заповненню тієї прогалини, яка утворилася в час існування СРСР: адже до кінця 1980-х рр. тема геноциду євреїв замовчувалася, а відтак – не вивчалася. Водночас, дослідження Голокосту (поруч, скажімо, із Голодомором) дають можливість вивчення механізмів геноцидів.

Вважаємо правомірним стверджувати, що перший етап у вивченні Голокосту вітчизняними дослідниками можна вважати завершеним. За цією темою захищено кілька дисертацій (перша з них – робота А. Подольського (1996 р.) [1], остання – Р. Михальчука (2015 р.) [2]), опубліковані перші книги [3] й навчальні посібники [4], десятки статей. Водночас стан наукової розробки проблеми в українській історичній науці засвідчує, що предмет нашої статті – Голокост у генерал-комісаріаті (ГК) “Волинь–Поділля” досі не став предметом окремих студій. Це й визначає її наукову актуальність.

Завдання, які намагаємося вирішити в цій розвідці такі: розкриття перебігу геноциду євреїв у тих містечках, які входили до названого ГК (Березне, Володимир-Волинський, Любомль, Ковель, Корець, Острог, Дубно, Кременець) та визначення етапів у Голокості на теренах Волині й Поділля.

ГК “Волинь–Поділля” – одна з шести утворених окупантами адміністративних одиниць, що ввійшли до складу рейхскомісаріату “Україна”. Цей округ включав у себе територію (згідно радянського територіального поділу) Волинської, Рівненської, Кам’янець-Подільської областей колишньої УРСР та окремі південні території Білорусії [13, с.78]. Він поділявся на гебіти (райони). Напр., гебіт Кременець.

Поразки Червоної Армії призвели до стрімкого оволодіння західноукраїнськими землями Третім рейхом. На цих теренах встановилася військова адміністрація, яка згодом була замінена цивільною. Так було,

скажімо, у Володимирі-Волинському, Ковелі, Любомлі: впродовж другої половини літа 1941 р. цими містечками керувала німецька військова адміністрація, а з вересня – цивільна.

Механізми дискримінації євреїв, які застосовано окупантами в ГК “Волинь–Поділля”, не відрізнялася від тих, що реалізовувалася на інших окупованих нацистами територіях України: виділення євреїв з-поміж іншого населення, що досягнуто завдяки примусу носити на верхньому одязі розпізнавальні знаки у формі жовтого кола (як це було у Ковелі) або ж білої пов’язки з голубою зіркою Давида (напр., у Корці) [5, арк.16]. Вже 15 жовтня 1941 р. євреям рейхскомісаріату “Україна” заборонено залишати місце проживання без його дозволу [6, с.1].

Нововведення, що визначали практику дискримінації, запроваджувалися й на місцях. Так, напр., у Корці, як і інших містечках, на початку серпня 1941 р. євреям, на відміну від іншого населення, дозволено брати участь у роботі базарів тільки з 10 до 12 год. Водночас юдеїв змушено працювати в суботу, що суперечило канонам сповідуваної ними релігії [5, арк.16зв.]. В цьому ж таки містечку “євреям, – згадували згодом очевидці, – було заборонено одягати одяг з хутра, оскільки був виданий наказ, щоб вони здавали цінні речі та хутрянй одяг” [7, арк.154].

Поруч із запровадженням механізмів дискримінації, в ГК “Волинь–Поділля” відбувалися перші акції вбивств євреїв. Так, вже 26 червня 1941 р. – у перший же день окупації Острога, гітлерівці розстріляли 300 чол. тамтешньої інтелігенції [8, с.142]. Вбивали їх і наступного місяця. Зокрема, 3 липня та в другій його половині страчено від 600 до 800 євреїв у Кременці [9, с.157], 150 жертв у Володимир-Волинському [10, с.100]. Гинули євреї і в інших містечках (Дубно, Млинові, Тучині, Корці).

Останнього літнього місяця їх убивали вже тисячами. Так, у серпні 1941 р. убито близько 3 тис. євреїв (головно людей з обмеженими можливостями, стариків, жінок і дітей) Острога [8, с.142]. Таку ж кількість тамтешніх юдеїв убито на початку вересня того ж року [8, с.143]. Ось як про це згадує свідок тих трагічних подій М. Довголюк: “Возили їх у критих машинах протягом дня. За день до того було вирито три рови десь по 15 метрів завдовжки. Два з них паралельні, а один – впоперек. У той день, коли розстрілювали, знаходиться в селі було не можливо: людський крик зводив з розуму. Це було жахливо і страшно. Тоді в селі мало хто залишався. Ми йшли за річку і там переховувалися. У тому місці розстріляні тисячі” [11, с.82].

Акції екстермінації – одна з тенденцій геноциду євреїв того часу. Його важливий компонент – концентрація жертв у гетто. Серед перших (на початку жовтня 1941 р.) вони виникли в Острозі й Березно. Згодом, 6 жовтня того ж року, – в Любомлі й Березно. Тим часом створення гетто в Кременці – початок березня 1942 р. 1 травня того року такий концентраційний жертв створено у Володимирі-Волинському, а 21 травня – у Ковелі [12, с.89–90].

Отже, євреї Волині й Поділля в перші місяці окупації, на відміну від інших регіонів сучасної України, здебільшого не розстрілювалися, а були заточені в гетто. Сучасні вчені пояснюють це тим, що окупанти не вважали євреїв Західної Волині носіями ліворадикальної ідеології. Важливим було й бажання окупаційної влади використати примусову працю бранців гетто для задоволення потреб фронту [13, с.78].

У час постановня гетто, вони не огорожувалися від “зовнішнього світу”. З часом ситуація змінювалася. Так, через кілька днів постановня гетто у Володимирі-Волинському, Острозі й Березно їх огородили колючим дротом [10, с.56, 101, 105]. Тим часом гетто в Ковелі огорожено понад двометровим дерев’яним парканом з колючим дротом [14, с.413–414].

В гетто насильно сконцентровано не тільки мешканців конкретних містечок, а й навколишніх сіл. Найбільшими з них у ГК “Волинь–Поділля” було володимир-волинське (22 тис. чол.) [10, с.108].

На відміну від інших міст, які включено до цієї адміністративної одиниці, у Володимирі-Волинському та Ковелі постало по два гетто. “Маркером” розмежування їхніх бранців слугував професійний критерій [15, с.24; 28].

Незважаючи на час постановня гетто, вони мали спільність: поневірвання євреїв і їхню боротьбу за виживання. Ось опис буття євреїв Корця зими 1941–1942 рр. в місці їх концентрації: “У квартирах на стінах наріс шар льоду, люди місяцями не умивалися, їх заїдали воші. В одній квартирі тіснилося по кілька сімей... В пічечках палили усе, що тільки могло горіти: меблі, одяг, дошки з підлоги... Щоночі десятки нещасних помирили від незносного холоду і голоду. Мерці днями лежали в сараях, на ганку. Поступово їх звозили на кладовище і ховали по кілька померлих в одній могилі. Як не страшно було помирати, але живі заздрили мертвим, для яких їхні муки закінчилися” [16, с.48].

Гетто постійно грабувалися. Один із таких прикладів – події в Острозі: після ескортування його бранців в урочище Красностав (початок серпня 1941 р.), євреї, котрі повернулися в місце їх концентрації, застали картину безжального грабежу [11, с.101].

Крадіжки в гетто були поширеним явищем. Так, Н. Анапольський – один з полонених корецького гетто – свідчить, що на його території повсякчас діяли банди. Останні вимагали у євреїв цінності, зривали навіть ручки з вхідних дверей будинків [11, с.23].

Намагаючись налагодити механізм управління заточеними в гетто бранцями, окупанти де-факто реанімували практику їх колишньої самоорганізації. Кагали, які були розпущені радянською владою, в липні 1941 р. поновили свою роботу в дещо видозміненому вигляді під назвою “юденратів” [17, с.278]. На членів останніх покладалася особиста відповідальність за виконання наказів окупантів.

Як і в інших гетто на території Західної України чи то Польщі євреїв генерал-комісаріату “Волинь–Поділля” залучено до примусової праці. Часто-густо вона була настільки важкою, нерідко – принизливою, що призводила до фізичних страждань, психологічного шоку. Напр., у Корці євреїв “...примувували збирати руками сміття, бите скло, не даючи ані віників, ані лопат... Окупанти почали прокладати наземний кабель

зв'язку з Берліном. Для риття траншей зганяли тисячі євреїв, які від голоду, побоїв, виснажливої праці вмирали десятками" [11, с.75–76].

Систематичні знущання й зневага зумовлювали психологічний шок жертв. З-поміж іншого він педалювався знущанням над представники кліру – тими, хто в довоєнні роки користувався особливою повагою мешканців конкретних містечок. Так, скажімо, в синагогах Корця рабинів змушували виносити з них і спалювати Тори, обстригати один одному бороди, вистригати на голові хрести. Рабинів запрягали у вози та змушували возити воду [11, с.76].

З утворенням гетто, фізичним і психологічним знесиленням його бранців нацисти закінчували приготування до реалізації "остаточного розв'язання єврейського питання". Наприкінці літа 1942 р. керівництво окупаційної влади інформувало підлеглих про перехід до нової фази геноциду – убивства євреїв [14, с.400].

Другий етап Голокосту на теренах Волині й Полісся розпочався масовими розстрілами мешканців Дубно й Корця. Злочин супроти тих, хто мешкав в останньому, відбувся 21 травня 1942 р., коли неподалік міста в с. Козак вбито 2,5 тис. євреїв. 27 травня 1942 р. вбито 3,8 тис. євреїв – мешканців Дубно [14, с.147]. Найбільша ж акція геноциду в "гебіт Дубно" відбулася 5–12 жовтня того ж року, коли загинуло 10 тис. тамтешніх євреїв. Ще тисячу дубнівчан убито 24 жовтня того ж року [14, с.148–149].

У другій половині серпня 1942 р. відбулася акція зі знищення мешканців гетто в м. Березне. Їх прах покоїться в 1,5 км від міста в п'яти могилах. "У час розкопування могили [розміром] 50x4 й 1,5 глибиною, – стверджується в акті комісії з встановлення і розгляду злочинів німецько-фашистських загарбників (листопад 1944 р.), – виявлено трупи людей – дорослих чоловіків, жінок та підлітків до 14–15 років. Жіночі трупи всі роздягнуті до гола й босі. Усі трупи лежать на животі, склавши руки під груди, поруч [один з одним] в усю довжину ями і в кілька шарів на її висоту, тобто ряд на ряді... В одній з розкопаних ям – могили 5x5 та 2 метри глибиною виявлено трупи винятково дітей, які лежать абияк... Всього, за неточними даними, у вказаних вище 5 ямах-могилах німецько-фашистські окупанти розстріляли в 1942 році, 25 серпня 3.680 чоловік мирних жителів містечка Березно, головним чином – євреїв" [7, арк.75–75 зв.].

3–5 червня 1942 р. відбулося знищення 8 тис. бранців гетто старого міста в Ковелі. Через місяць – в середині серпня того ж року – позбавлено життя ще 5 тис. євреїв – тих, хто перебував у новій частині Ковеля. Виявлених втікачів, тих, хто переховувався в задалегідь підготовлених сховках доставляли до однієї з тамтешніх синагог [14, с.416]. На її стінах приречені на смерть залишили прощальні написи. Молодь та люди середнього віку писали їх різними мовами: їдишем, івритом, польською. Кожен з цих написів сповнений трагізму, а водночас лірики. Один з авторів приголошує словами-громовицями: "...важко помирати на 20-му році життя"; не менш відверті двоє дівчат: "...так хочеться жити, але не дають". Інше дівча в останні хвилини життя адресувало слова прощання матері: "Люба мамусю! Не було порятунку. Нас спроводили з-поза гетто, мусимо загинути страшною смертю. Жалкуємо, що ти не з нами. Не можу собі цього вибачити. Дякуємо Мамо за всі труди. Цілуємо міцно, багато, багато разів". Частина авторів написів просила помсти за їхню смерть, поневіряння євреїв загалом (напр., "Помсти просимо, помсти"; "За нашу невинну кров, за сльози матерів і дітей. Трагедія, якої не було на світі, Коханий Боже, мовчати не будемо! Просимо про помсту") [17, с.290–291]. Автори цих послань, як і всі інші, хто в той зловіщий час опинився в синагозі, були вивезені на єврейський цвинтар, де їх розстріляно [14, с.416].

Останні місяці літа 1942 р. – час нової фази геноциду євреїв Кременця. Вбивства беззахисного населення почалися 10 серпня, коли розстріляно біля 5 тис. чол. з числа бранців тамтешнього гетто. Надалі євреї (в т. ч. із сіл Бережці та Біла Криниця) гинули сотнями й тисячами в акціях, що відбувалися 14, 16, 20 серпня 1942 р. Останніх жертв Голокосту тут позбавлено життя 22–23 жовтня того ж року [18, с.478].

9 вересня 1942 р. відбулася нова акція зі знищення євреїв Острога. Її жертвами стали 2,1 тис. чол. Невдовзі (15 жовтня того ж року) ліквідовано тамтешнє гетто, а близько 2 тис. його в'язнів розстріляно в лісі в районі Нового міста. Ще тисячу євреїв, яким пощастило втекти з гетто, але яких згодом виявлено поліцією й затримано, убито в другій половині жовтня 1942 р. [19, с.706].

На початку осені 1942 р. знищено одне з найбільших гетто в ГК "Волинь–Поділля" – у Володимирі-Волинському. Як і в більшості випадків, їх бранців не розстрілювалися на місці, а вивозили з нього неподалік містечка. Володимир-волинських євреїв страчували в с. П'ятидні, що в 6 км від нього. Першими жертвами, котрі загинули тут, були ті, кого схоплено в ніч з 31 серпня на 1 вересня 1942 р., коли гетто оточили поліцаї. Розстріли тривали два тижні... [10, с.111–113].

В ході першої акції розстріляно більше 15 тис. чол. У другій – 13 листопада 1942 р. – ще 2,5 тис. чол. 500 євреїв Володимир-Волинського убито 14 грудня 1943 р. [9, с.31].

Ліквідація гетто Любомля розпочалася 1 жовтня 1942 р. Прах майже п'яти тисяч тамтешніх євреїв покоїться в 4-х великих ямах [20, р.245].

Євреї Волині, як і їхні соплеменники в Європі загалом, були приречені нацистами на загибель. Сама приналежність до цільової групи, котра стала об'єктом геноциду, означала, незважаючи на стать чи вік її членів, смертний вирок. Убезпечити від загибелі не могла навіть служба євреїв у поліції (т. зв. служба порядку) чи їхня робота в юденратах. Так, ще до масового вбивства євреїв Володимир-Волинського, його гебітскомісар Вестерхайде застрелив члена юденрату С. Бергмана [21, с.11]. Зафіксовано й факт розстрілу його останнього керівника Л. Кудиша: його вбито безпосередньо в місті серед білого дня [10, с.104].

Хоча величезна більшість жертв Голокосту загинула без супротиву, частина з них, намагаючись врятуватися, вдавалася до тих чи інших дій. Нерідкими були, скажімо, втечі з місць екзекуцій (напр., у Березно, де втечею з місця екзекуції врятувалося 200 чол.). Практично в кожному містечку ГК "Волинь–

Поділля” були ті, хто самовільно залишав гетто, намагався врятуватися від смерті переховуючись у знайомих чи в лісах. Щоправда, вижити в останніх шансів було небагато. Особливо важким для втікачів був осінньо-зимовий період. Та винятково небезпечними для них були облави, що проводилися поліцією.

В окремих випадках бранці гетто, яким вдавалося втекти з них, об'єднувалися в загони, котрі вели боротьбу з окупантами. Так, відомим партизанським ватажком став М. Гільденман, який очолив 22 євреїв, котрим пощастило втекти з місця їх примусової концентрації. В січні 1943 р. загін М. Гільденмана увійшов до складу з'єднання Сабурова як окрема структурна одиниця – єврейська рота [22, с.2].

Отже, складові геноциду євреїв у ГК “Волинь–Поділля” такі: 1 – запровадження системи безправ'я жертв, їх візуальна “ідентифікація”; 2 – примусова концентрація у гетто, де внаслідок недоїдання, фізичного виснаження, холоду, антисанітарії, відсутності медичного обслуговування їх фізично й психологічно виснажено; 3 – проведення масових страт жертв. Якщо перші з них відбувалися з часу встановлення окупаційної влади на теренах Волині й Полісся, то з кінця літа – початку осені 1942 р. масові екстермінації стали системними. Як результат – євреїв у ГК “Волинь–Поділля” були фактично повністю вбито, а злочини супроти них стали складовою частиною “остаточно розв'язання єврейського питання” в Європі Третім рейхом.

Джерела та література

1. Подольський А. Ю. Нацистський геноцид щодо євреїв України (1941–1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.05 “Етнологія” / Подольський Анатолій Юхимович; Національна академія наук України Інститут національних відносин і політології – Київ, 1996. – 18 с.
2. Михальчук Р. Ю. Голокост на території Рівненщини під час нацистської окупації (1941–1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Михальчук Роман Юрійович. – Острог, 2014. – 20 с.
3. Левітас Ф. Євреї України в роки другої світової війни / Фелікс Левітас. – К. : Вирий, 1997. – 272 с.
4. Подольський А. Уроки минулого. Історія Голокосту в Україні / Навч. посібник / Анатолій Подольський. – К. : Сфера, 2007. – 100 с.
5. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). Ф. Р-48 Корецька районна управа. 1941–1943 рр. Оп. 1. Спр. 10. Обязанности работников украинской “Порядковой службы”. Распоряжение о покликке шпионов, парашютистов и партизан, 29 июля–16 октября 1941 г., 20 арк.
6. Волинь. – 1941, 19 жовтня. – С. 1.
7. ДАРО. Ф. 534 Матеріали учасників історичних подій на Рівненщині /колекція/. 1941–1945 рр. Оп. 1. Спр. 3 Матеріали про злочиння німецько-фашистських загарбників на Рівненщині /акти колекції по розслідуванню злочинь і розповіді свідків, записані І. Дубовським/, 1941–1944 рр., 213 арк.
8. Шпизель Р. Катастрофа євреїв Острога / Рафасель Шпизель // Катастрофа європейського єврейства під час Другої світової війни. Рефлексії на межі століть : зб. наук. праць за матеріалами конф. 29–31 серп. 1999 р. – К., 2000. – С. 141–145.
9. Круглов А. И. Энциклопедия Холокоста. Еврейская энциклопедия Украины / А. И. Круглов / Ред. И. М. Левитас. – К., 2000. – 224 с.
10. Музиченко В. Володимир єврейський. Історія і трагедія єврейської громади м. Володимира-Волинського / Володимир Музиченко. – Луцьк : ПРАТ “Волинська обласна друкарня”, 2011. – 256 с.
11. Гон М. Голокост на Рівненщині (Документи та матеріали) / Максим Гон. – Дніпропетровськ : Центр “Ткума”; Запоріжжя : Прем'єр, 2004. – 120 с.
12. Наконечний В. Роки... Події... Люди... Позиція: Наукові та краєзнавчі нариси / Владислав Наконечний. – Луцьк : ПДВ “Твердиня”, 2006. – 400 с.
13. Корогодський Ю. Катастрофа українського єврейства: регіональний аспект / Юрій Корогодський // Катастрофа європейського єврейства під час Другої світової війни. Рефлексії на межі століть : зб. наук. праць за матеріалами конф. 29–31 серп. 1999 р. – К., 2000. – С. 77–80.
14. Сборник документов и материалов об уничтожении нацистами евреев Украины в 1941–1944 годах / Сост. А. Круглов. – К. : Ин-т иудаики, 2002. – 486 с.
15. Наконечный В. А. На еврейской волне / В. А. Наконечный. – Луцк : “Надстир'я”, 2006. – 180 с.
16. Живыми остались только мы: Свидетельства и документы / Д-р Б. Забарко, ред.-сост., авт. Предисл и коммент. – К. : За друга, 1999. – 576 с.
17. Snyder T. Żydzi wotyńscy pod rządami polskimi oraz w okresie okupacji sowieckiej i nazistowskiej 1939–1944 / Timothy Snyder // Świat Niepożegnany. Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XIII–XX wieku. Praca zbiorowa pod redakcją Krzysztofa Jasiewicza. – Warszawa, 2004. – S. 266–291).
18. Круглов А. И. Кременец / А. И. Круглов // Холокост на территории СССР: Энциклопедия / Гл. ред. И. А. Альтман. – М. : “Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 1143 с.
19. Круглов А. И. Острог / А. И. Круглов // Холокост на территории СССР: Энциклопедия / Гл. ред. И. А. Альтман. – М. : “Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 1143 с.
20. Luboml : the memorial book of a vanished shtetl / edited by Berl Kagan. – Ktav Publishing House, 1997. – 428 p.
21. Наконечный В. Холокост на Волини: жертвы и память / В. Наконечный. – Луцк, 2003. – 67 с.
22. Закалюк К. Нащадки братів Маккавеїв / К. Закалюк // Вільне слово (Рівне). – 2000, 19 квітня. – С. 2.

Ivchuk N. S. Holocaust in General Commissariat of “Volyn-Podillya”

The article shows the progress of the genocide of Jews in one of the Nazi-occupied administrative units General Commissariat “Volyn-Podillya”. The author defines the Holocaust trends in these areas: introduction of discrimination against Jews, accompanied by the first executions of the victims, their concentration in the ghetto, bringing Jews to a state of physical and mental exhaustion. In the second phase, which began in the end of summer at the beginning of autumn 1942 mass shootings become systematic. According to the author it indicates that the extermination of the victims in General Commissariat “Volyn-Podillya” was part of the Nazi version of the “final solution”.

Key words: Jews, Holocaust, General Commissariat, killer, victims.

Ивчик Н. С. Холокост в генерал-комиссариате “Волынь–Подолье”

В статье проанализирован геноцид евреев в одной из административных единиц на оккупированных нацистами территориях – генерал-комиссариате “Волынь-Подолье”. Автор определяет тенденции Холокоста на этих территориях: внедрение системы дискриминации евреев, которая сопровождалась первыми расстрелами жертв, их концентрацией в гетто, доведением евреев до состояния физического и психологического истощения. На втором этапе, который начался в конце лета – начале осени 1942 г., массовые расстрелы становятся системными. По мнению автора, это свидетельствует о том, что уничтожение жертв в генерал-комиссариате “Волынь-Подолье” было составляющей частью нацистского варианта “окончательного решения еврейского вопроса”

Ключевые слова: евреи, Холокост, генерал-комиссариат, убийца, жертвы.

УДК 94“19”:355-054

В. А. Полуذا

**НОРМАТИВНО–ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ
ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В ОКУПОВАНІЙ
ВЕРМАХТОМ УКРАЇНИ (1941–1944 рр.)**

Стаття присвячена нормативно-правовій базі використання праці військовополонених у німецьких таборах на території рейхскомісаріату “Україна” та в зоні військової окупації. Основну увагу приділено націонал-соціалістичній трансформації фундаментальних положень міжнародного гуманітарного права. Висвітлено стан окремих аспектів міжнародного права в сфері військового полону напередодні Другої світової війни. Розглянуто наслідки реалізації нацистської політики щодо полонених військовослужбовців.

Ключові слова: Друга світова війна, Україна, військовий полон, табір військовополонених, міжнародне гуманітарне право.

Друга світова війна стала жахливим випробуванням для всіх воюючих народів. Постійним супутником бойових дій є військовий полон. Він був однією зі тих важливих проблем світової історії, яка була недостатньо вивченою в СРСР з кінця 1940-х і до початку 1990-х років.

Тема військового полону в роки Другої світової війни є актуальною в сучасній історичній науці. В Україні дану проблематику розвивали такі дослідники, як В.Берковський [1], С.Богунов [2], В.Король [3], О.Лисенко [4], О.Марінченко [5], А.Чайковський [6], В.Шевченко [7], С.Гальчак [8], Т.Пастушенко [9]. Важливий внесок у розробку даної теми вніс ізраїльський науковець А. Шнеєр [10]. Серед західноєвропейських дослідників даної проблематики велику роботу здійснили К.Беркгоф [11], Й.Дюльфер [12], К.Хартман [13], Д.Фенбі [14] та К.Штрайт [15]. Попри велику кількість зарубіжних наукових праць, які зачіпають питання юридичного статусу військовополонених, дотепер не існує узагальненої вальної роботи щодо правової бази утримання військовополонених у нацистських таборах в окупованій Україні.

Метою даної роботи є висвітлення нормативно-правих документів націонал-соціалістичної Німеччини в сфері військового полону та наслідків її практичного втілення. Дослідницька ціль роботи передбачає розв'язання трьох завдань: проаналізувати статус військовополонених за стандартами довоєнного міжнародного гуманітарного права, вивчити націонал-соціалістичну трансформацію положень права війни, висвітлити реалізацію німецької нормативно-правової бази щодо утримання військовополонених у нацистських таборах.

Провідні країни світу наприкінці XIX – на початку XX століття зрозуміли необхідність і важливість гуманізації норм військового полону. Почала створюватися постійно діюча система міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право (іноді воно має назву право збройних конфліктів або право війни) – це сукупність міжнародно-правових норм, які направлені на захист жертв збройних конфліктів і встановлюють заборону або обмеження методів і засобів ведення війни, а також відповідальність за порушення відповідних принципів і норм. Німеччина формально підтримувала даними норми [16, арк.33].

Міжнародно-правові норми цивілізованого ставлення до військовополонених були кодифіковані на конференції в Гаазі, яка відбувалася впродовж травня-липня 1899 р. За підсумками зустрічі 27 країн-учасниць підписали три конвенції: “Про мирне вирішення міжнародних конфліктів”, “Про закони і звичаї сухопутної війни”, “Про застосування до війни на морі конвенції 1864 року про поранених і хворих”. Було юридично визначено поняття військовослужбовця або комбатанта. Комбатанти – особи, які належать до складу збройних сил воюючої сторони і беруть безпосередню участь в бойових діях [17, арк.83]. Комбатанти, що потрапили до рук противника, вважаються військовополоненими з моменту захоплення [18, с.50]. Гаазька конвенція “Про закони і звичаї сухопутної війни” від 18 жовтня 1907 року поклала відповідальність за утримання полонених військовослужбовців противника на уряди воюючих держав і підтвердила принципи гуманного ставлення до військовополонених. Харчування, одяг, житло – усі ці речі гарантувалися військовополоненим відповідно до норм резервних військ держави, яка взяла їх у полон. Використання праці полонених для військових потреб ворожої їм держави суворо заборонялося. Світове гуманітарне право має дві основні мети. По-перше, обмежити воюючі сторони у виборі засобів і методів